

Az erkölcs alapja.

Lelki életünk egyik legkiválóbb sajátsága, hogy az a titokzatos valami, amit léleknek nevezünk, nemcsak okozója bizonyos jelenségeknek, amelyeket a testi világ jelenségeitől élesen megkülönböztetünk, hanem saját magát önnön-magában tükrözve, az öntudatban és a lelkiismeretben bírálja is önnönmagának, értékelője saját cselekedeteinek, valamint mindannak, amivel a rajtunk kívül álló világban érintkezésbe jut. Érzékeink felfogják a külső világ hatásait; öntudatunk nemcsak színekké, hangokká, a keserűnek s az édesnek, a keménynek s a puhának, a melegnek s a hidegnek érzetévé alakítja át, hanem egyúttal osztályozza is őket, a kellemesnek s a kellemetlennek, a szépnek s a rúttnak mértékét alkalmazván reájuk. Értelmünk itéleteket alkot a nyert benyomásokból, amelyeket eszünk rögtön mérlegre is tesz, külön választván a helyes itéleteket a helytelenektől, az igazat a hamistól. Akaratunk cselekvésre gerjed, de a cselekvés még végre sincs hajtva, még csak csirázik szándékunkban, ingadozó elhatározásunkban, és a kedély máris kimondja rá bíróként itéletét, jónak vagy rossznak értékeli és aszerint ösztökél bennünket a cselekvés végrehajtására vagy abbanhagyására.

Különösen a jónak s rossznak értékjelzőjét nemcsak saját cselekedeteinkre alkalmazzuk, hanem másokéira is, és nemcsak a cselekedetet tesszük kedélyünk érzékeny mérlegére, hanem az egész egyéniséget is, a magunkét és a másét, amelyből a cselekedet fakad. Önkéntelenül, számot sem adva önmagunknak eljárásunkról, nagyon sok és sokféle fokozatú mértékét alkalmazunk minden cselekedetre, a melyet itt iszonyú bűnnek, amott megbocsátható gyengeségnek, itt a leghatározottabban helytelennek, amott csak különcködően nevetségesnek jellemezünk, vagy a skála másik oldalán nemesnek, erényesnek, kegyesnek, igazságosnak mondunk. Az egyik egyéniség rokonszenvesen a másik ellenszenvesen eltaszít bennünket magától, elég gyakran még oly esetben is, amikor a rokonszenves egyéniségnek valamelyik jellemző vonása nemtetszést kell bennünk, vagy a gyűlöletes személy némely lelki tulajdonsága csodálatra és tiszteletre kényszerít bennünket.

A szülői házban csecsemő korunktól fogva, attól az időtől fogva, amikor öntudatunk, itélő képességünk még fel sem ébredt, nemcsak cselekvésre, akarásra, hanem a cselekedet és az akarat megítélésére, a rossznak kerülésére s a jónak követésére nevelnek bennünket. Már itt elég sűrűn kerül összekoccanásba természetes ösztönünk a szülők parancsoló vagy tiltó szavával, amelynek alapját és indítékát felismerni még nem tudjuk. Fokozatosan még sokkal sűrűbbé és bántóbbá válik az összekoccanás erősödő akaratunk és a szabadnak s a nem-szabadnak, a helyesnek s a helytelenek, az illőnek s az illetlenek, egyszerűen a jónak s a rossznak iratlan kódexe között, midőn lassanként magunk is belenővünk az életbe, gondolkodni kezdünk saját életünknek és általában a létnek célján és értelmén, a világnak kábitó forgásán, a melybe kisebb vagy nagyobb keréknek ezernyi érdekléssel magunk is bele vagyunk állítva. A család és a társas élet, a politika és mindennél inkább a kenyérkereset száz meg száz új parancsal és tilalommal áll elénk, amelynek átvesztőjében nem szolgál többé vezetőnkül a szülő s a tanító keze és tekintélye, nem még az öröklött és megszokott vallás sem, amelynek tételei vagy egyáltalában nem illenek a bennünket környező változott és folytonosan változó viszonyokra, vagy csak nagyon is általános irányítást akarnak adni magunktartásának.

Elmélkedni kezdünk a jó s a rossz fölött. Autonóm és nagykorú akaratunk önönmagunk ítéletét, megismerését törekszik megtenni cselekedeteink bírójának. De az ítélet homályos, a megismerés zavaros. Elhomályosítja és megzavarja különösen annak tapasztalása, hogy más emberek másképp ítélnék mint mi, más mértéket alkalmaznak mint mi. Meghibban erkölcsi életünk egyensúlya; meghibbantja különösen annak észlelése, hogy azok sem őszinték, nem következetesek minden cselekedetükben, azok sem ütik meg mindenben a mi erkölcsi mértékünket, akiket tekintélyül, mintául állítottunk elénk, akik az életben boldogulnak, sikereket és tiszteletet aratnak, a közélet egyik vagy másik ágában vezető szerepet játszanak. Kétkedni kezdünk saját erkölcsi elveink helyességében, vagy pedig szívósan ragaszkodva meggyőződéseinkhez, szentül tartott eszményeinkhez, hányszor de hányszor fájoan érezzük, hogy akaratunk nem elég erős követésükre.

Eme kínos tétovázásban, eme lelkiismeretünket furdaló nyugtalanságban vajjon kihez és mihez forduljunk? Vajjon honnan vegyük a jónak s a rossznak biztos és határozott ismérveit, honnan az erőt a jónak követésére s a rossznak kerülésére?

A vallás, amelyben neveltettünk, az embert bűnben

születettnék mondja és oly magas ideálját állítja elének az erkölcsi élettartásnak, amelyet a milliónyi közönséges ember csakugyan nem ér és nem is igen érhet el. Viszont vigasztalásul azt a kilátást nyitja az okvetetlenül bűnös embernek, hogy bűnbánással és vezekléssel elnyerheti bűneinek bocsá-
natát. A naiv hit évezredek óta megnyugvást talál a vallás-
ban, és nekem bizonyára nincsen szándékomban, hogy e
naiv hitet hiú emberi okoskodással megingatni vagy meg-
zavarni akarjam.

De, amit minden vallásos meggyőződéstől, tovább magya-
rázatot nem kívánó és nem is igen tűrő hittől függetlenül
állítok, vagy helyesebben, nem is én állítok, hanem állít és
hangoztat minden szabadabban gondolkodó kor, állít és
hangoztat különösen a mi korunk: a tudománynak az a
joga, amely kötelesség is egyszersmind, hogy erkölcsi életünk
tényálladékát megvizsgálja és jó meg rossz cselekedeteinket
kifogástalan módszerrel valamely oly ható tényezőre vezesse
vissza, amely nem az égből, hanem a földről való, és amely
nem az eszményített, hanem a közönséges embert, az
első sorban anyagiakkal küzködő és vergődő embert veszi
tekintetbe.

Joga és kötelessége a tudománynak, hogy az erkölcsi
élet tényálladékát, a jónak s a rossznak mívoltát, okait és
céljait kutatásának szokott eszközeivel fürkészsze, annál in-
kább, mert a haladó tapasztalat, az erkölcsi magatartás
megismerése különböző korokban és különböző népeknél
arról győzött meg bennünket, hogy a jónak s a rossznak
tartalma és ismérve kor és nép szerint csak olyan változó
mint a szépnak s a rútinak, sok tekintetben még az igaznak
s a hamisnak is tartalma, fogalma. Tudunk halhatatlan nevű
emberekről, Sokratesről, Buddháról, Konfuciusról, akik ámbár
más vallást követtek mint a miénk, az erkölcsi magatartás
oly mintaképét állították elének, amely millióknak szolgált
és szolgál eszményül. Tudunk népeket, amelyek a vérbosszú
követelésében a legjobb, a legnemesebb, a legszentebb köteles-
ségnek tartják az emberölést, holott az nekünk a legnagyobb
bűn; azaz nekünk is csak bizonyos alakjában bűn, de a
haza védelmére viselt háborúban kötelesség, sőt még a ma
már nevetséges párbajban is tűrhető, megengedhető, ha talán
nem is épen dicső dolog. A tulajdon szentsége, amelyet már
nem is ingadozó erkölcsi felfogás, hanem paragrafusokba
foglalt szigorú törvény véd, hányféle változatot mutat a
különböző korokban, a különböző népeknél, amelyek mind,
mind, nem kevesebb jogosultsággal mint mi, a maguk fel-
fogását tartották egyedül helyesnek, egyedül erkölcsösnek.
Avagy az emberi élet egyik legfontosabb ágára, a férfinak
s a nőnek egymáshoz való viszonyára nézve találunk-e egy-

öntetőséget az erkölcsi felfogásban nem is mondom a kaffernél, a hottentotánál, az ó-kori görögnel, a töröknél a hindunál hanem akárcsak a mi mai nyugat-európai művelt társadalmunkban is?

Valóban, ha nem akarunk egész odáig menni egyoldalú ítélkezésünkben, hogy csak egy vagy néhány bizonyos ember erkölcsi kodexét fogadjuk el egyedül érvényesnek, és ha nem akarjuk az erkölcstelenség bélyegét sütni azokra a milliókra, akik más parancsolatokra és titalmakra esküsznek, nem önmagunkra sem, akik tapasztalt és érett fővel mást tartunk követendőnek, mást kerülendőnek, mint tartottunk fiatal korunkban: szinte azt kell mondanunk, hogy nincs is abszolút jó vagy abszolút rossz cselekedet, sőt hogy a plus és minus fokkal való jelzés, aminőt például hőmérőinkre alkalmazunk, egyáltalában nem illik cselekedeteinkre.

Vannak ekkép gondolkodó emberek is, tudósok és nem tudósok, az elméletnek s a gyakorlatnak emberei. Már az ó kori filozófiában is és még inkább a modern világnézletek között találkozunk elméletekkel, amelyek a rideg ökség elvét feltétlenül kiterjesztik az ember lelki életére is. Valamint karom mozgása szükségkép való következménye gépiesen ható okoknak, úgy gépiesen ható okoknak, mert nem szabad akaratomnak, hanem velem született természetemnek szükségkép való szüleménye az a cselekedet is, amelyet mozgó karommal végrehajtok. Nem én döntöm el, hanem a pillanatnyi körülmények, hogy gyilkos van-e mozzgatott kezemben, amellyel embert ölök, vagy alamizsna, amellyel egy szegény család nyomorát enyhítem. A jónak s a rossznak jelzőjét alkalmazni az ilyen gépies cselekvésre éppoly kevésbé lehet mint az eldobott kőesésére. És ha mégis értékelni akarjuk a cselekvést — mert hiszen a körül is azt mondjuk, hogy jobbra vagy balra esik, — akkor azt mondják, nem ugyan a tudósok, akik gondolkodásuk elvont következetességében amaz elméletet felállították, hanem a tőlük ilyen irányban szívesen tanuló praktikus emberek, hogy cselekedeteink egyedül helyes értékmérője csak a siker lehet. Ha sikerült adófizetőddé tenni a gyámoltalanságot, vágyaid áldozatává az ártatlanságot; akkor helyesen cselekedtél. Ellenben ha rajta vesztettél s az elavult erkölcsi szabályok szerint ítélő buta emberek testi vagy erkölcsi büntetéssel sujtanak: úgy kell neked, mert csakugyan helytelenül cselekedtél, ügyetlen voltál, rajtakaptuk.

Az etikai szkepszisszel, az erkölcsösség mérő tagadásával találkozunk az ó-korban és találkozunk a mi korunkban is. Különösen a 19. évszázad közepén a természetről való tudásunk bámulatos és rohamos haladása egy ideig uralkodóvá tette az úgynevezett materialisztikus felfogást

tudományban és gyakorlati életben egyaránt. E felfogás az anyagnak és az erőnek bálványosított fogalmából hézag nélkül vélte felépíthetni az egész mindenséget és hamarkodva a lelki élet jelenségeire is alkalmazta a kémiai és a fizikában fényesen bevált képleteit. Hamarkodva, mondom, mert csak állította, de soha elfogadhatóan be nem bizonyította, hogy az érzés, az ítélet és az akarás az anyagnak és az erőnek csak épen olyan mértékre fogható funkciói mint az atomok vegyülése vagy a testeknek mozgása.

A gondosabban bíráló kutatás nem zárkozhatott el annak megismerésétől, hogy hiszen az atomok és az erők mívtáról sem tudunk jóformán semmit sem, és hogy még sokkal homályosabb, sokkal hézagosabb a tudásunk arról a titokzatos valamiről, amit szellemnek, léleknek, öntudatnak nevezünk. Nem zárkozhatott el különösen annak megismerésétől, hogy még a testi világ ezerféle tüneményeinek körében tudásunk csak konstatál, csak megállapítja azt, ami így vagy amúgy van, történik, kisüti talán azt is, mért van így és mért kell így történnie: a lelki élet sokkal bonyolódottabb jelenségeiben öntudatunk nemcsak konstatál, hanem követel is, nemcsak megállapítja, hogy az ilyen természetű ember ilyen meg ilyen körülmények között ezt vagy amazt fogja tenni, hanem követeli is, hogy akármilyen természetű ember akármilyen körülmények között ezt tegye, amazt pedig kerülje, egyszersmind a lelkiismeret helyeslésében vagy fordulásában a földi bírónál sokkal hatékonyabb ítélettel szankcionálja a maga erkölcsi parancsait és titalmait.

Az akarat világának emez el nem tagadható jelenségei számára keresi a tudományos magyarázatot az észszerű ethika. Keresi azt az akarat indítékaiban és céljaiban, amelyek elérésére, amelyek megvalósítására az akarat törekszik.

A mindennapi élet tapasztalatai alapján közel fekszik annak feltevése, hogy akaratunk egyetlen indítéka az önérdek, egyetlen célja saját magunk java és boldogsága, a görög szóval úgynevezett endaimonizmus. Aminekünk magunknak hasznos, az a jó, ami nekünk magunknak káros, az a rossz. E hasznosság vagy idegen szóval utilitárius elv alapján különösen angol írók, Hobbes, Hume, Bentham, Stuart Mill és mások valóságos számtani tudománnyá fejtették ki az erkölccsant. Mivel nem tagadhatták aényt, hogy az ember sokszor bizony olyant is tesz, ami közvetlenül neki magának kárára van, azt törekszenek bebizonyítani, hogy akaratunk minden egyes elhatározásában nagyon bonyolódott számvetést ejt meg: számítja és mérlegeli nevezetesen a közvetlen és a közvetett hasznot, mert hiszen közvetve abból is eredhet ránk nézve haszon, amit embertársaink

javára művelünk. Erényes ember e felfogás szerint az az ember lesz, aki a számadást megszokásból öntudatlanul is olyan gyorsan és biztosan végzi, mint a hogy például az ügyes zongorázó a skálát vakon is eljátsza; végzi pedig úgy, hogy cselekvéséből mindig maradandóbb és biztosabb haszon eredjen ű rá magára nézve, mint amennyi kár háramlik belőle esetleg embertársaira.

Adót fizetni nem valami kellemes, közvetetlenül nem is épen hasznos cselekvés. De minthogy adófizetésünk nélkül az állam nem tarthatja fenn intézményeit, amelyek nekünk is szolgálnak, nem tarthatja fenn különösen a katonaságot s a rendőrséget drága életünk és hasonlóképp drága zsebünk megvédésére: a korrekt polgár és erényes ember nem várja be az exekúciót, hanem nagy önmegtadadással a maga idejében pontosan megfizeti adóját. Az utilitárius iskolának ezt a számvetését értjük és könnyen megcsináljuk. De vajjon utilitárius módszer szerint meg tudók-e ugyanilyen könnyen, megtudók-e egyáltalában csinálni annak az embernek ethikai számadását, aki hasznos gondolkodás és habozás nélkül a tűzbe ugrik, hogy saját élete kockáztatásával más ember életét megmentse? vagy annak a hősnak számadását, aki nemzete javáért életét tudva feláldozza? vagy annak az anyának sok-sok kínos napra és álmatlan éjszakára kiterjedő számadását, aki maga emberfeletti erővel dolgozik, fárad, emberfeletti erővel tűr, koplal, kínlódik, hogy porontyát az életnek valahogy megtartsa? Nem, a hasznosság elve, saját magunk javának keresése nem adja és nem adhatja magyarázatát minden cselekvésünknek.

Sokkal mélyebben jár és tudományosan is rendszeresebb az a másik, Spencer Herbert nyomán ugyancsak Angolországból indult iskola, amely a társadalmi fejlődést és haladást teszi meg az erkölcsösség rúgójává és eszményévé. A Darwin-féle elméletre épít, melyszerint a természet nem az egyénnel törődik, hanem a fajjal, az élet ádáz harcában feláldozza az egyént, hogy a fajt tökéletesítse. E tökéletesedést a természet nem tervbe vett cél, hanem mellékes eredmény gyanánt akkép éri el, hogy az élőlények egymás ellen vívott harcában az az egyén kerekedik felül, amelyik jobban van fel-fegyverkezve a harc számára. míg a gyengébb, a környezetétől elmaradottabb szükségkép elpusztul. Valamely ősi négylábú állat lába végén csak véletlen kidudorodáskép jelent meg a még tökéletlen karom; kölyke már evvel a kidudorodással született és szükségből úgy ahogy használni is tanulta tápláléka megfogására; unokája már nemcsak az egyre tökéletesedő karmot, hanem használatának módját is öröklí; és a nemzedékek hosszú sorában kifejlődik a ragadozó állat, amely mellől a karom nélkül való, vagy azt elég ügyesen

használni nem tudó állatok természetesen kipusztulnak. Hasonló történik az erkölcsi cselekvés körében is. Az ősember, sőt bizonyos fokig már az állat is, a még egyszerűbb életviszonyok között kiválasztja a cselekvésnek azt a módját, amely egyelőre az ő fenntartásának, az ő egyéni boldogulásának teszi a legjobb szolgálatot. A cselekvés sokféle módjai közül azok, amelyek a faj fenntartásának, a faj jólétének és tökéletesedésének is jó szolgálatot tesznek, öröklődés útján megrögződnek, kifejlődnek, a jó cselekedetek sorába emelkednek, míg a rossz cselekedetek a faj javára a cselekvőkön bosszúlják meg magukat, gyengítik őket a harcban, vagy éppen halálukat okozzák, és így mindinkább kivesznek. Ahogy a nemzedékek hosszú sorának öröklésében izlésünk és szaglásunk meglehetősen biztos útmutatává fejlődik táplálékunk megválasztásában: épen úgy fejlődik fokozatosan lelkiismeretünk is meglehetősen biztos jelzőjévé a cselekvés azon módjának, amely a társadalom haladása s tökéletesedése érdekében mint jó követendő, mint rossz kerülendő.

Az itt csak röviden jelzett felfogás alapján építi fel Spencer a maga erkölcsantát, amely csak egyik része a társadalomtanak. Ő csak viszonylagosan jó cselekvést ismer el, mert ama még tökéletlen társadalomban a cselekvés sem érheti el tökéletesen célját. Ezt a célt Spencer, messzebb menve mint az utilitáriusok, három pontban tűzi ki, úgymint saját magunk jólétében, az utódok jólétének biztosításában és a velünk együttélők javának lehető előmozdításában. Jó cselekvés az, amely az adott körülmények között a hármasként legelőkeltebben szolgál, ellenkezője a rossz. A jó és a rossz nem abszolút valami, mert a társadalom mindenkori állapotától függ. Csak a tökéletes társadalomban lesz elérhető az, hogy a jó cselekvés egyszersmind teljesen összeessen az egyén boldogságával.

A társadalom haladásának és tökéletesedésének eszméjét, amelyet a sovínista csak saját nemzetére akar szorítani, a humanista az egész emberiségre akar kiterjeszteni, erkölcsi életünk kezdete és végeként korunkban legalább is olyan gyakran halljuk hangoztatni, mint hangoztatták korábbi századok a mennybeli boldogságot. A nemzet vagy tágabban az emberiség haladásának és tökéletesedésének eszménye kétségkívül közelebb fekvő, hogy úgy mondjam markolhatóbb valami mint a mennybeli boldogság, amelynek homályos és ingadozó reményével a hit biztatja csüggedésünket, szönvedésünket, és nem tagadható az sem, hogy ez az eszmény nagyon sok igazán nemes cselekedetnek lett rúgójává. Csak azt ne kellene tapasztalnunk lépten-nyomon, hogy azok, akik ezt az eszményt lehangosabban hirdetik, követésének ürügye alatt bizony nem a köznek javát, hanem ennek

haszna nélkül, sokszor pedig világos kárára a maguk érdekét szolgálják. Az után mennyi millió ember nyűzsög körülöttünk, akire csak azért ruházzuk rá a homo sapiens díszes jelzőjét, mert természetrajzi szempontból ők is megütik a kétlábú tollatlan állat mértékét, milliányi ember, akinek szemköre nem terjed messzebbre a falu tornyánál, a mindennapi élet nyomorúságánál, s akikkel bizony nagyon nehéz volna megértetni a haladás s a tökéletesedés eszméjét. Pedig tőlük telhetően ők is cselekszik a jót, kerülük a rosszat, lelkiismeretükben ők is alkalmazzák cselekedeteikre a helyesnek s a helytelennek mértékét, aminek alig volna értelme, ha bennünk a természet csak vakon, az ő tudatuk nélkül művelné a fajnak haladását, tökéletesedését.

De mi gondolkodó emberek is vajjon megtudjuk-e igazán találni életünk értelmét és értékét a fejlődés eszményében, amely csak mindig távolodó célt tűz küzködésünk elé, amelynek a jelen, az a lelkünk minden szálával összefonódott jelen, sohasem nyugvó pont, hanem csak örök, vég és cél nélkül való átalakulás? Lám, a fejlődésnek s a faj tökéletesedésének eszméjéből más erkölcsi tanítást is lehet ám ugyanannyi jogosultsággal levezetni, mint amilyent Spencer és más evolúcionistaak vezettek le belőle. A fejlődést s a faj tökéletesedését hangoztatja Nietzsche is, midőn az „Übermensch“ eszméjét állítja elének, midőn az életet teljesen kimeríteni akaró „blonde Bestie“, a felfokozott ember szabadabb mozgása érdekében fel akarja forgatni hagyományos erkölcsstanunk minden értékét, a legfőbb jónak mondja az erőszakosságot, a legnagyobb rossznak a részvétet s a könyörtelenséget, amely meg akarja menteni az életre nem való és azért az életre nem is érdemes, a természet rendje szerint pusztulásnak szánt gyengébbet.

Melyik tant kövessük, melyiket kerüljük? Azt-e, amely a tökéletesedés szent nevében erőszakosságra, hatványozott önösségre buzdít bennünket és könyörtelen ellenségévé akar tenni a gyengébbnek, a gyámoltalannak; vagy azt-e, amely a haladást épen abban látja, hogy ama gyengébb és gyámoltalanabb is képessé válhatik a fejlődésre, és az egész emberiség tökéletesedésére törekedni tanít bennünket?

A feleletet talán megadja az az érzet, amely legjobban felháborodik bennünk a Nietzsche predikálta önösség ellen: *a szeretet, a személyiségnek feltétlen tisztelete.*

Az elemző tudomány atómokra tudja bontani a világtesteket, energia-pontokra a hatalmas erőket, amelyek őköt mozgatják. De semmiféle bomlasztó módszerrel vagy eszközzel nem tud hozzáférni a személyiséghez, amely a maga zárt egységét minden külső hatás ellen fenntartja, fenntartja legalább addig, amíg él. A vízcsepp és az állati vagy növényi

sejt pusztán térbeli megjelenése szempontjából egyformán anyaggal megtöltött gömbnek látszik, amelynek valamely egy pontból sugárzó erő adja meg az egységet. Mégis mily óriási, mily lényeges a kettő között való különbség! A vízcseppek minden legkisebb részecskéje egyformán víz, mind egyik egyformán vonzza, egyformán taszítja szomszédját, és az egésztől elszakítottán, más vízrészecskékkal közömbösen és egykedvűen megint csak vízcseppé alakul. Ellenben a sejt egész kis világa a legkülönbözőbb elemeknek, amelyek csodálatos terv szerint a legkülönbözőbb funkciókkal szolgálják az egésznek érdekeit, és tőle elválasztatván, felbomlanak, meghalnak. A vízcseppek patakokká, folyókká, tavakká, tengerekké gyülemlenek; a sejtek élő lényeket, növényeket, állatokat, embereket, nemzeteket, emberiséget alkotnak. Amazok kisebb-nagyobb tömegek emezek fokozatosan egymás fölött álló személyiségek; amazokban gépiesen ható vonzások és taszítások működnek; amazokban egymás kezére dolgozó szerves erők védik és tartják fenn, fejlesztik is az egységet. Az ideális felfogás amazokra is alkalmazza talán a bájosnak, a szépnek, a fenségnek jelzőjét; *de értéket, a világ erkölcsi rendjében számottevő értéket legalább a mi emberi felfogásunk csak a személyiségnek tulajdonít.* Tömeget, ha szétmálik, újra összerakhatunk, sőt terv szerint szerkesztett gépet is, ha szétesik, újra összeházasíthatunk; *a személyiséget a maga egészében és egyetlenségében semmi sem pótolhatja.*

Az emberben az a pótolhatatlan személyes érték kisebb-nagyobb világossággal tudatosává válik, és egyéni értékünk e tudata lesz rugójává minden cselekvésünknek. Egyéni értékünket fokozni, élvezetben és hatalomban, de harmónikus képességekben és egyre emelkedő tökéletességben is gazdagítani akaratumknak magából egyéniségünkől eredő parancsolata. Erkölcsi értelemben jónak mondjuk azt a cselekedetet, amely egyéni értékünket emeli, kiterjeszti, gazdagítja, tökéletesíti; erkölcsi rossznak azt, amely egyéniségünket öntudatunk előtt lealacsonyítja, szegényebbé teszi, a tökéletesedés haladó vonalában hátraveti.

De mint az ember testében a sejt, maga az ember is organikus alkotó része egy magasabb rendű személyiségnek, a családnak, a nemzetnek, az emberiségnek. Az életet betöltő küzdelemben, a kenyérkereső munkában, a hivatalban s a hivatásban ezerféle szál fűzi őt embertársához. Egyéni értékének tudata mennél szorosabbra ösztökéli őt fűzni a szálakat, mennél bensőségebbé tenni az összetartozást. Már a gyermek ébredő öntudata is saját fejlődő egyéniségének, egyéni értékének elismerését kívánja szüleitől, elismerését abban a sajtóságos alakban, amelyet szeretetnek

nevezünk. Az egyéniségünk keltette szeretetnek, rokonszenvenek extenzív és intenzív kiterjedésében keressük egyéni értékünk gazdagodását később is játszó pajtásaink, majd munkatársaink körében, és csak akkor vagyunk igazán boldogok, ha mennél több, mennél bensőségebb szeretetet tudtunk a magunk számára megnyerni.

A család, a törzs, a nemzet a maga életének külső körülményei és feltételei szerint, a föld más-más pontján, a történelem más-más korszakában nagyon különböző cselekedetekben látja haladásának és tökéletesedésének feltételeit, nagyon különböző eszményeket tűz követendő célul közösségének tagjai elé. Lényegesen más az élettartása, más a lelkülete az ó-kori görögnek, rómainak, zsidónak, a középkori keresztyénnek, a modern katolikus spanyolnak, franciának, a protestáns németnek, angolnak, a mohamedán töröknek, a pogány khinainak, japáninak stb. stb. És ha a vallásból vettem a jelzőjét e különböző népfajoknak, közlelbről vizsgálva nagyon jól tudjuk, hogy nem csupán a vallás okozza e népek erkölcsi kódexének nagy különbségeit, nem csupán a vallás okozza, hogy más az erény s más a bűn földünknek ezen s amazon a pontján. A tudományos kutatás bizonyos határig talán vissza tudja vezetni a nemzeti erkölcs, a nemzeti lelkület különösen jellemző és egymástól annyira eltérő vonásait a nemzet lakóhelyének földrajzi viszonyaira, a nemzet történeti sorsának különböző alakulásaira. Bizonyos határig mondom, mert utolsó sorban a nemzet is személyiség, amely a maga tovább nem elemezhető külön egyénisége szerint törekszik érvényesülni a nemzeteknek szakadatlanul folyó versenyharcában, a maga külön egyénisége szerint iparkodik hozzájárulni az egész emberiség haladásához, tökéletesedéséhez. A nemzeteknek a különböző egyéniségét, lelkületét, a jóról s a rosszról való felfogásuknak ebből eredő szerteágazását csak konstatálnunk lehet, legfeljebb még többé-kevésbé találóan leírunk is, de megmagyarázni és okokra visszavezetni nem.

A nemzetnek ebbe a megadott s a történeti fejlődés folyamában csak lassan változó erkölcsi világába, a jóról s rosszról való külön felfogásába születük és nevelődik bele az egyes ember. Az ő személyes feladata csak az lehet, hogy mennél hivebb kifejezője legyen a nemzetben élő erkölcsi törekvéseknek, hogy élettartásával és lelkületével mennél inkább megközelítse a nemzet szeme előtt lebegő eszményeket. Mert mennél jobban sikerül minden körülmények között és sokszor önös érdekei ellen is követnie azt, ami a nemzet felfogásában jó, kerülnie azt, ami a nemzet felfogásában rossz, annál szélesebb lesz a kör, amelyben rokonszenvet, szeretetet tud kivívni a maga egyénisége számára. E rokon-

szenven és szereteten mérjük mi egyes küzködő és viaskodó emberek saját személyiségünk értékét, amelynek fokozódása megelégedést és boldogságot szül, míg leszállása a legkínosabb lelkiismereti fordulásban bosszulja meg magát.

És ha az élet bonyolódott harca nem ritkán erőnket meghaladni látszó feladatot tűz elénk, a szeretet nevében önmegtágadást kíván tőlünk, vagy arra a pontra állít bennünket, ahonnan jobbra is, balra is, felfelé is, lefelé is vezet a választó út: immár nem habozunk kétkedésünkben, nem ingadozunk a jó s a rossz között való választásunkban. Mert mestereink, biztosan vezető tanítóink azok a nagy személyek, akik egyéni értékükkel, koruk eszményeit megvalósító életükkel millióknak szeretetét, tiszteletét, háláját és imádását vívták ki a maguk számára még haló poraikban is. Ők az emberiség útmutatói, akik példájukkal megmutatták és megmutatják az egyénnek, a nemzetnek és végső sorban az egész emberiségnek, mikép kell törekedni a haladás s a tökéletesedés szent nevében előre.

Jónás János.